

XVIII

a m ž i a u s
studijos

2

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Valstybė. Kultūra. Edukacija

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

2

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Valstybė. Kultūra. Edukacija

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

LI
LEIDYKLA

Vilnius
2015

Redaktorių kolegija

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline (Lenkija), Londono universiteto koledžas

Dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas

Dr. Andrej MACUK

Baltarusijos mokslų akademijos Baltarusijos istorijos institutas

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Adam STANKEVIČ (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Doc. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ (pirmininkė)

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas

Recenzantai

Dr. Viktorija VAITKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas

Dr. Agnius URBANAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Redakcinės kolegijos adresas

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas: *rstukiene@mail.lt*, *stukiene@istorija.lt*

Knygos leidybą pagal „Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-8-47).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2015

© Straipsnių autoriai, 2015

© Lietuvos istorijos institutas, 2015

ISBN 978-9955-847-94-6

ISSN 2351-6968

STATYBOS IR PERTVARKYMAI XVIII A. ANTROSIOS PUSĖS KAUNO MIESTE

LIUDAS GLEMŽA

Anotacija. Kaip kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose, taip ir Kaune XVIII a. 8–10-ajame dešimtmeciais prasidėjo statybos ir pertvarkymai. 1780 m. kauniečiai pabaigė rotušės rekonstrukciją, 1786 m. užbaigė austerijos statybas, o 1794 m. pastatė pontoninį tiltą per Nemuną. Siekiant racionalizuoti miesto valdymą 1790 m. įvykdyta pastatų ir sklypų numeracija, karinių dalinių pageidavimu pasirodė reikalavimai nakties metu apšviesti svarbesnius pastatus. Statybas kauniečiai pradėjo patys, tačiau pertvarkymus mieste vykdė bendradarbiaudami su valstybinėmis institucijomis.

Reikšminiai žodžiai: Kaunas, miestiečiai, magistratas, statybos, rotušė, tiltai.

Įvadas

XVIII a. antrojoje pusėje prasidėjo miestų pertvarkymai, kurie buvo reikšmingi visų didesnių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų istorijoje. Dėl vėlesnių XIX a. miestų pertvarkymų dalis pėdsakų buvo ištrinta, tačiau ankstyvojo klasicizmo ar jų formų, persipynusių su baroko elementais, rotušės po XIX a. rekonstrukcijų beveik nepasikeitė. XVIII a. pabaigoje rotušės buvo perstatytos Vilniuje, Gardine, Kaune, Minske ir Breste¹. XVIII a. antrosios pusės miestų pertvarka Lietuvoje neretai ignorojama, nes ji tebuvo pradėta ir savo mastais neprilygo nei XVI a. – XVII a. pradžios statybų bumui, nei XIX a. statybų mastams, o jų tąsa buvo sustabdyta po carinės okupacijos. Vis dėlto šiuo laikotarpiu miestai pradėjo tvarkytis remdamiesi Apšvietos idėjomis ir jas skleidusiais įstatymais, miestuose buvo pradėtos įgyvendinti reformos. Tik dėl laiko stygiaus ir kuklių miestų biudžetų miestiečių bendruomenėms nepavyko pasiekti dar didesnių rezultatų. Reformas ir su jomis susijusius pertvarkymus 1792 m. birželio mėn. stabdė Rusijos imperijos kariuomenės intervencija, metus trukęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinės konfederacijos valdymas, taip pat pristabdė ir 1794 m. sukilimas, o galiausiai nutraukė okupacija.

1 Rasa Butvilaitė, Miesto rotušė Apšvietos epochoje: architektūros aspektas, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2014, p. 263; Jerzy Gordziejew, *Socjotopografia Grodna w XVIII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002, p. 70; Liudas Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010, p. 133.

1. Kauno rotušės aikštė. Romualdo Požerskio nuotrauka. Kauno technologijų universiteto Architektūros ir statybos instituto archyvas.

Mėginant pristatyti reformų metais įvykusius pokyčius, būdingus ir kitiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestams, šiame straipsnyje sutelkiamas dėmesys į 1771–1794 m. statybas ir pertvarkymus Kauno mieste. Šiuo metu šie procesai plačiau aptarti bene tiktai Gardino atveju². Lietuvoje ir toliau dažniausiai susikoncentruojama į vieno pastato istoriją. Šiuo požiūriu išimties nesudaro ir Kaunas. Dėl šaltinių būklės netgi ir XVIII a. Kauno miesto rotušės rekonstrukcija neretai likdavo beveik nepastebėta, didžiausias dėmesys buvo skiriamas architektūriniais ir archeologiniams tyrimams, o istorinių šaltinių informacija likdavo nuošaly. Be to, rotušės rekonstrukcija nebuvo vienintelė, pertvarkymai apėmė platesnes miesto erdves. Šio tyrimo pagrindą sudaro Kauno magistrato posėdžių protokolų knygos bei šias dienas pasiekusios 1779–1787 m., 1791 m. Kauno burmistrų pajamų ir išlaidų knygos³. Minėti šaltiniai leidžia atsekti permainas ir darbų eigą. Kadangi šaltinių informacija nėra nuosekli, fragmentiška, todėl nėra neabejotina, kad šis pasakojimas sukels papildomų klausimų.

2 Jerzy Gordziejew, *op. cit.*, p. 48–53.

3 1752–1786 m. Kauno magistrato posėdžių protokolų knyga, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. SA, b. 19587; 1787–1796 m. Kauno magistrato posėdžių protokolų knyga, LVIA, f. SA, b. 19560; 1792 m. Kauno policinio magistrato posėdžių protokolų knyga, *Kauno apskrities archyvas* (toliau – KAA), f. 1600, a. 1, b. 617, l. 1–32; 1794–1795 m. Kauno policinio magistrato posėdžių protokolų knyga, *Ibid.*, l. 109–155; 1779–1787, 1791 m. Kauno burmistrų pajamų ir išlaidų knygos bei kiti finansiniai miesto dokumentai saugomi knygoose: LVIA, f. 443, a. 5, b. 534, 534a.

Kauno rotušės rekonstrukcija 1771–1780 m.

XVI a. pastatyta rotušė smarkiai nukentėjo nuo 1732 m. gaisro, pradėjo irti sienos ir stogas, todėl XVIII a. viduryje jai beveik nuolatos reikėjo remonto. Iš pradžių pastatas remontuotas atsižvelgiant į miesto finansines galimybes ir vengiant didelio masto perstatymų. 1763 m. magistrato posėdyje burmistras aiškino apie pradėtą dalinį rotušės mūrų remontą ir nurodė užmūryti jos sienoje išmuštą skylę⁴. Netrukus nuspręsta remontą tęsti kitų metų vasarą ir jau žiemą pradėta rūpintis statybinėmis medžiagomis⁵. Rotušės remonto darbams vadovavo burmistras, o jo pagalbininku buvo ūkvedys (*szafarz*). Kitais metais tarp jų išpiplieskus ginčams dėl medienos iš miesto girių, trumpam sutriko statybinių medžiagų tiekimas, todėl statybininkai negalėjo užbaigti rotušės stogo dengimo darbų⁶. Šiems darbams užsitęsus, burmistras išklė rotušės bokšto remonto būtinybę. Burmistruui pritarė į rotušę susirinkę visų „miesto luomų“ atstovai. Burmistro nurodymu, nelaukiant pavasario (t. y. dar žiemą), vėl imtos vežti rotušės bokštui reikalingos statybinės medžiagos⁷. Bet pabaigos nebuvo matyti: 1766 m. rugsėjį toliau skubinta baigti stogo dengimo darbus⁸, o 1767 m. vasarį nuspręsta stogą paremti, paaiškėjus, jog stogo gegnės papuvusios⁹. Todėl netrukus iš naujo prabilta apie rotušės avarinę būklę bei naujo remonto būtinybę. Vėl pjautos lentos, o miesto gyventojai įpareigoti prie rotušės suvežti plytas¹⁰. Kasmetinis remontas laukiamų rezultatų atnešti negalėjo.

Tikru perversmu rotušės rekonstrukcijos istorijoje buvo burmistro Kazimiero Hoškevičiaus (*Kazimierz Hoszkiewicz*) sprendimas dėl sunkios miesto finansinės padėties kirsti miesto medieną ir ją nugabenus į Karaliaučių pelningai parduoti¹¹. Šiuo reikalu 1769 m. vasarą jis pats lankėsi Karaliaučiuje ir apie tokio verslo galimybes laišku informavo magistratą¹². 1771 m. birželio 27 d. į magistrato posėdį susirinkus „miesto luomų“ atstovams dauguma balsų buvo nuspręsta remontuoti rotušę lėšomis, gautomis iš parduotos miesto medienos¹³. Šis susirinkimas iš esmės pradėjo Kauno rotušės rekonstrukcijos darbus. 1773 m. magistrato posėdyje buvo konstatuota, kad rotušės stogas nuslinkęs, todėl magistratas nusprendė kuo

4 1763 m. gegužės 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 195a.

5 1763 m. rugsėjo 23 d., 1764 m. sausio 14 d. Kauno magistrato posėdžio protokoliai, *Ibid.*, l. 196, 197a.

6 1764 m. liepos 10 d., 1764 m. rugsėjo 17 d. Kauno magistrato posėdžių protokoliai, *Ibid.*, l. 203, 205.

7 1764 spalio 22 d., 1765 m. sausio 10 d. ir 1765 m. sausio 28 d. Kauno magistrato posėdžių protokoliai, *Ibid.*, l. 206a, 209a, 210.

8 1766 m. rugsėjo 25 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 249a.

9 1767 m. vasario 17 d., 1767 m. vasario 26 d. Kauno magistrato posėdžių protokoliai, *Ibid.*, l. 256, 257a.

10 1767 m. liepos 24 d., 1767 m. rugpjūčio 8 d., 1768 m. sausio 5 d. Kauno magistrato posėdžių protokoliai, *Ibid.*, l. 267, 267a, 272.

11 1768 m. sausio 19 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 272a.

12 1769 m. birželio 21 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 292a.

13 1771 m. birželio 27 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 330.

greičiau rotušę apžiūrėti ir pradėti jos remontą iš pagrindų¹⁴. Jau tais pačiais metais pasigirdo prašymai įrengti naujus rotušės langus¹⁵.

1774 m. burmistru išrinktas Henrikas Esenas (*Henryk Essen*) atsiklausė miestiečių, ar 1771 m. birželio 27 d. sprendimu pradėti rotušės remonto darbai turi būti tęsiami. Posėdyje dalyvavę miestiečiai rotušės rekonstrukcijos darbams vienbalsiai pritarė ir sutiko duoti po vieną darbininką savaitės rotušės atstatymo darbams arba 6 auksinus už tą darbininką¹⁶. Už magistrato nustatytos tvarkos pažeidimus pradėtos rinkti baudos „rotuše atstatyti“¹⁷. H. Esenas sudarė kontraktą su architektu Jonu Matekeriu (*Jan Mateker*), kuris parengė rotušės bokšto, užbaigto statyti 1774 m.¹⁸, planą, o per visą 1773–1780 m. darbo laikotarpį prižiūrėjo rotušės perstatymo darbus. J. Matekeris buvo kilęs iš Bohemijos (dabartinės Čekijos teritorijos). 1770 m., būdamas trisdešimties ir turėdamas teologijos mokslų daktaro bei filosofijos magistro laipsnius, jis pradėjo darbą Kauno mokykloje, kur dėstė filosofiją ir geometriją, o vėliau – matematiką, fiziką, geodeziją, gamtos mokslus ir civilinę architektūrą. 1773 m. J. Matekeris tapo Kauno pavieto mokyklų architektu, taip pat statė namus kauniečiams bei miesto apylinkės dvarų sodybų pastatus¹⁹.

H. Eseno vadovavimas rotušės statyboms buvo toks sėkmingas, kad 1775 m. burmistro rinkimuose miesto bendruomenės prisiekusiųjų dauguma išreikalavo, kad jis burmistru būtų perrinktas antrajai kadencijai, nepaisant vaito valios ir miesto privilegijose nustatytos tvarkos²⁰. Vis dėlto, neatsižvelgiant į magistrato protokolų knygoje išlikusius užrašus, nėra iki galo aišku, kiek šis bendruomenės prisiekusiųjų sprendimas buvo susijęs su rotuše, o kiek su nerimstančiais katalikų ir protestantų tarpusavio vaidais. Dėl apskųstų rinkimų rezultatų į miesto vidaus reikalus turėjo įsikišti ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių teismas, patvirtinęs protestantą H. Eseną naujuoju burmistru²¹.

Dar po metų, 1776 m., naujuoju Kauno burmistru išrinktas katalikas K. Hoškevičius turėjo H. Eseno prašyti atiduoti miesto kasoje likusius pinigus, taip pat pateikti ir rotušės statybai skirtų pajamų bei išlaidų registrus²². Kai H. Esenas pažadėjo atsiskaityti už rotušės statybas tik tada, „kai galės tai padaryti“, magistrato posėdyje pasisakė vaitas Steponas Glembockis (*Stefan Glembocki*).

14 1773 m. liepos 31 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 356.

15 1773 m. lapkričio 29 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 359a.

16 1774 m. gegužės 20 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 369.

17 Plg. 1775 m. gegužės 9 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 381a.

18 Antanas Simonas Pilypaitis, *Kauno rotušė*, Vilnius: Mokslas, 1961, p. 36–37.

19 Vitalija Kasperavičiūtė, Kauno mokykla Edukacinės komisijos generalinių inspektorių raportuose (1782–1794), in: *Kauno istorijos metraštis*, 1998, t. 1, p. 40; Eadem, Jėzuitų ir Edukacinės komisijos mokyklos Kaune: sąveika ir perimamumas (XVIII a.), in: *Kauno istorijos metraštis*, 2002, t. 3, p. 56.

20 1775 m. vasario 22 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 377a.

21 1775 m. balandžio 20 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 378.

22 1776 m. kovo 7 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 401.

Jis aiškino, kad medienos ir metų derliaus pardavimas Karaliaučiuje, taip pat ir kitos H. Eseno žinioje atsidūrusios papildomos pajamos per dvejus metus turėjo viršyti 50 tūkst. auksinų, todėl „vieno bokšto ant senų pamatų statyboms jis negalėjo visų pinigų išseikvoti“, ir pabrėžė, kad rotušės statybos nėra asmeninis, bet visuotinis reikalas. Bendruomenės prisiekusieji nusprendė rotušės perstatymą tęsti, rekonstrukcijai reikalingus pinigus pasiskolinti su 6 proc. palūkanomis, o H. Esenui iškelti bylą²³. Nepaisant griežtų priemonių, H. Esenas atsiskaitė tik po metų, bet pareikalavo sudaryti komisiją registrams patikrinti²⁴. Komisijos darbas turėjo būti atliktas kuo skubiau, tačiau skaičiavimai užsitęsė bent metus. Komisija dar kartą apskundė H. Eseną, jog šis neatidavė kvitų už Karaliaučiuje parduotą medieną, ir aiškino, jog dėl to komisija negalinti teisingai apskaičiuoti pajamų²⁵. Dokumentuotų komisijos kaltinimų H. Esenui išliko tik fragmentai, kurie neleidžia susidaryti išsamesnio vaizdo ir išsiaiškinti kaltinimų pagrįstumo. Bet kuriuo atveju jie buvo gana nuosaikūs²⁶. Vis dėlto 1774 m. H. Eseno burmistravimo metais pastatytą rotušės bokštą vėliau veikiausiai teko dar kartą perstatyti ar bent pataisyti (1778 m.)²⁷. 1778 m. vėl įsikūšus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių teismui, H. Esenas vėl tapo burmistru ir pakeitė K. Hoškevičių, kuris dabar taip pat buvo spaudžiamas atsiskaityti už dvejų metų rotušės statybas. Jis taip pat vėlavo atiduoti ataskaitas, prašė magistrato palaukti, kol sugrįš iš kelionės į Karaliaučių, teparodė dalį finansinių sutarčių su amatininkais²⁸. H. Esenas išbuvo burmistru dvi kadencijas iki 1780 m. pradžios, kai rotušės rekonstrukcijos darbai buvo užbaigti. Juos vainikavo bokšto smailėje iškelta paausiuota vėjarodė, kurioje pavaizduoti Lietuvos valstybės ir Kauno herbai – Vytis ir tauras su kryžiumi²⁹.

Didžiosios rotušės rekonstrukcijos statybos, kurių metu pastatas išoriškai buvo pertvarkytas iš esmės, vyko nuo 1771 m. iki 1776 m. rudens, kada iš pagrindinio pastato buvo išimtos senos sijos ir pradėtos keisti naujomis³⁰.

23 Citata iš magistrato posėdžio protokole vaito kalbos perteiktos minties: 1776 m. kovo 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 403a–404.

24 1777 m. vasario 15 d. ir 1777 m. kovo 20 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 429a, 434.

25 1778 m. kovo 5 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 467a–468.

26 Pvz., komisija apkaltino, kad taupydamas miesto lėšas H. Esenas vietoj samdytų darbininkų į statybas surinko miesto valstiečius, kurie negalėjo tinkamai atlikti darbo ir todėl vėliau jų klaidas teko ištaisyti K. Hoškevičiui samdant kvalifikuotus darbininkus (nuostolis 150 auksinų): 1777 m. Kauno magistrato komisijos kaltinimai H. Esenui dėl išlaidų už 1774 m., Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (toliau – LMAVB), f. 198–164, l. 2a.

27 Plg. 1778 m. rugsėjo 4 d., 1778 m. spalio 29 d. Kauno magistrato posėdžio protokolai, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 401, 401a. Dėl bokšto darbų kurį laiką rotušėje negalėjo posėdžiauti ir magistratas.

28 1778 m. balandžio 22 d., 1778 m. balandžio 28 d. Kauno magistrato posėdžio protokolai, *Ibid.*, l. 471a, 476.

29 Edmundas Rimša, *Kauno miesto herbas XV–XX a.*, Vilnius, 1994, p. 52. Paausiuota vėjarodė pakeitė pirmąją, kurioje užrašas skelbė, kad bokštas buvo pastatytas 1774 m. miesto lėšomis. Dabar ją galima pamatyti Keramikos muziejuje.

30 1776 m. spalio 25 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 420a.

1777 m. pradėti planuoti rotušės vidaus įrengimo darbai: sienų, židinių, apstaimo, grindų aukštutinėse ir žemutinėse patalpose, taip pat numatyta išskirti ir sutvarkyti vietas sandėliams ir kalėjimui³¹. 1778 m. tęsėsi darbai perstatyto bokšto viduje, nuspręsta kalėjimą įrengti rotušės šonuose, rotušės gale – šešis kromus, o architekto J. Matekerio siūlymu rotušės stogo gale – vieną arba du langus, kad šviesa patektų į pastogę³². Vykstant bokšto perstatymo darbams, kurį laiką magistrato posėdžiai rotušėje vykti negalėjo, todėl buvo perkelti į burmistro privačius namus³³. 1779 m. statyta didelė krosnis iš žalių koklių, dėtos medinės grindys, mediniai laiptai, durys, langinės, stiklinti langai, montuotos naujos ir taisytos senos spynos, įrengtos geležine skląstimi rakinamos kalėjimo durys. Paskutiniaisiais statybų metais rotušėje dirbo staliai, stikliai ir mūrininkai, o jų darbą toliau prižiūrėjo architektas J. Matekeris³⁴. Nuo 1776 m. kartu su architektu amatininkų ir darbininkų darbą stebėjo magistrato paskirtas statybų prižiūrėtojas, tiesiogiai atsakingas burmistruui ir gaudavęs 200 auksinų metinės algos už darbą³⁵. Po rekonstrukcijos mažesni darbai rotušėje vyko ir toliau. 1786 m. jos stogo remontui gamintos čerpės³⁶. Dar 1789 m. kauniečiai atsiskaitė su architektu J. Matekeriu už jo darbus rotušėje³⁷.

Įgyvendinus mažiau žinomo architekto projektą, rotušė buvo įkomponuota į bendrą XVIII a. pabaigos miesto panoramą, jos bokštą paverčiant pagrindiniu akcentu ir taip keliautojams sudarant įspūdį, kad šis statinys galėjęs puošti miestą nuo seno. 1793 m. Frydrichas Šulcas rašė apie visai neseniai užbaigtą statinį: „Rotušė turi puikų senovišką bokštą, kuris yra aukščiausias mieste ir labai puošia turgaus aikštę.“³⁸ Praėjus pusamžiui, Kauno rotušei vėl reikėjo remonto, kuris vyko 1836–1837 m. Po jo pastatas buvo pritaikytas iš Peterburgo į Vakarų per Kauną gana dažnai vykstančių Rusijos carų pakelės rezidencijos reikmėms³⁹. Vis dėlto cariniai perstatymai neištrynė visų simbolių, kurie buvo susiję su XVIII a. antrosios pusės rotušės statytojų viltimis. XIX–XX a. sandūroje, amžininkų tvirtinimu, ant rotušės balkono geležinių turėklų buvo galima pamatyti paskutinio Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto monogramą „S. A. R.“ (*Stanislas Augustus Rex*)⁴⁰.

31 1777 m. Kauno magistrato kreipimasis į karalių ir Policijos departamentą, *Ibid.*, l. 452.

32 1778 m. rugpjūčio 6 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 489a.

33 1778 m. rugsėjo 4 d., 1778 m. spalio 29 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 401, 401a.

34 1779 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534a, l. 86, 87–88a.

35 1776 m. kovo 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 403a–404.

36 1786 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534a, l. 38a, 45.

37 1789 sausio 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19560, l. 39.

38 *Kraštas ir žmonės*, parengė Juozas Jurginis, Algirdas Šidlauskas, Vilnius: Mokslas, 1983, p. 97.

39 Antanas Simonas Pilypaitis, *op. cit.*, p. 38–39.

40 Tadeusz Korzon, *Wewnętrzne dzieje polski za Stanisława Augusta*, t. 2, Kraków: Akademia umiejętności w Krakowie, 1896, p. 326.

Rekonstruotos rotušės puošmena tapo laikrodis. Rotušės bokšto statyboms einant į pabaigą, 1774 m. birželį magistrato posėdyje vienbalsiai buvo nuspręsta pirkti užsienyje ir atvežti tiek medžiagų, kiek tik reikės rotušės laikrodžiui – jam įrengti ir sureguliuoti⁴¹. Burmistras H. Esenas liepė pagaminti perstatomam bokštui laikrodį ir varpus, kurie 1775 m. buvo atvežti į Kauną iš užsienio⁴². 1776 m. spalį miesto bendruomenės narys Jonas Vilimas pasiūlė tuometiniam burmistrai Kazimierui Hoškevičiui įkelti į bokštą laikrodžio varpus. Proga atsirado darbininkams pradėjus keisti sijas. Magistratas nusprendė iš pradžių į bokštą užkelti varpus, o paskui ir patį laikrodį. Laikrodžio užkėlimo darbams nuspręsta samdyti darbininkus ir amatininkus bei, pasitarus su architektu J. Matekeriu, laikrodį su varpais įmontuoti į bokštą. Įstačius laikrodį burmistras K. Hoškevičius turėjo liepti laikrodžio meistriui jį sureguliuoti. Kadangi, magistrato žiniomis, dar nebuvo sumokėti pinigai už varpus, buvusį burmistrą H. Eseną skubinta tai kuo greičiau padaryti⁴³. Vis tik laikrodžio montavimo darbai užtruko, nes tik 1777 m. rugpjūtį nuspręsta jį prisukti iki Šv. Mykolo dienos (rugsejo 29 d.), o prižiūrėti laikrodį patikėta rotušės statybų prižiūrėtojiui Bartolomėjui Čechovičiui⁴⁴.

1778 m. sausį magistratas nurodė burmistru perrinktam H. Esenui surasti tinkamą žmogų laikrodžio priežiūrai⁴⁵. Kas prižiūrėjo rotušės laikrodį dvejus metus – neaišku. 1780 m. jo prižiūrėtojais buvo Zelmanas ir Lenčevskis⁴⁶. Nuo 1781 m. rotušės laikrodį patikėtas šaltkalvių cecho meistriui Teodorui Prechtui (*Teodor Brecht, Precht*), kuriam magistratas už šį darbą mokėjo metinį 150 auksinų atlyginimą. Jis prisukdavo laikrodį ir kasmet jį sutepdavo tepalu, o 1783 m. keitė laikrodžio spyruoklę⁴⁷. Dalis T. Prechto algos sumos galėjo būti skiriama ir kitoms nebrangioms smukesnėms laikrodžio detalėms. Dėl neaiškių priežasčių 1791 m. rotušės laikrodžio priežiūra buvo patikėta miestiečiui Tomui Pečiulevičiui (*Tomasz Pieczulewicz*), kurio darbu magistratas liko nepatenkintas, laikrodžiui buvo būtinas remontas. 1792 m. balandį savivaldos taryba konstatavo, kad dėl T. Pečiulevičiaus aplaidumo laikrodį kelis kartus buvo sustojęs, o dabar yra avarinės būklės, nes bokšto viršuje yra susiraizgę ir pakibę laikrodžio svarmenys, kurie nutrūkę gali padaryti daug žalos arba net užmušti žmogų. Nuspręsta į laikrodininko pareigas

41 1774 m. birželio 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 371.

42 1775 m. laikrodžiui, varpams ir kitiems rotušės rekonstrukcijos darbams buvo išleista 19 306 auksinai ir 12 grašių, žr. Tadeusz Korzon, *op. cit.*, p. 326. T. Korzonas cituoja dokumentą iš asmeninio archyvo, kuriame H. Esenas rašo apie 1775 m. išlaidas.

43 1776 m. spalio 25 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 420a–421.

44 1777 m. rugpjūčio 7 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 442a.

45 1778 m. sausio 5 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 462.

46 1780 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534, l. 147. Šiandien apie šiuos asmenis daugiau nieko nežinome. Galbūt Zelmanas buvo minėtas laikrodžio meistras, turėjęs sureguliuoti laikrodį.

47 1781 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, l. 157; 1782 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, l. 167; 1783 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534, l. 99a, 102a; 1784 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, l. 194a.

už 200 auksinų metinę algą sugrąžinti jau susilaukusį gero įvertinimo ir galintį pataisyti laikrodį T. Prechtą. Jam nurodyta pataisyti laikrodį, o jo svarmenis apkalti geležimi. Tuo atveju, jeigu laikrodžio remontas kainuos daugiau nei 10 auksinų, magistratas pažadėjo išlaidas padengti iš miesto kasos (kitu atveju laikrodininkas turėjo už detales mokėti pats), o pinigus geležiai (svarmenims apkalti) įsipareigojo skirti iš karto iš miesto kasos tiek, kiek reikia⁴⁸. Rotušės laikrodis vėl ėjo tiksliai, o atsirandant vis daugiau asmeninių laikrodžių, pasirodė magistrato nurodymų vadovautis rotušės laikrodžio dužiais, mušančiais valandų skaičių, bet ne kitais laikrodžiais⁴⁹.

1783 m. brigados vadovybės nurodymu kauniečiai miesto lėšomis šalia rotušės pastatė vyriausią sargybinių ir areštinių, o Rotušės aikštėje buvusį sandėlį pertvarkė į arklides. Brigados nurodymu Rotušės aikštė naktį turėjo būti apšviesta, todėl buvo pastatytas žibintas, remontuotas miesto lėšomis⁵⁰.

Austerijos statybos 1777–1786 m.

Kauno austerijos (arba kitaip vadinamų užvažiuojamų namų) statybos yra susijusios su XVIII a. antrosios pusės Abiejų Tautų Respublikos bendravalstybine miestų ūkinių reformų programa, kuria siekta sutvarkyti miestus atsižvelgiant į „visuotinės gerovės“ principus. 1776 m. Kauno vaitas S. Glembockis magistrato posėdyje pasiūlė pastatyti austeriją už rotušės prie magistrato tarybos arklidės ir išreiškė viltį, kad ji galėtų būti greitai užbaigta⁵¹. Praėjus pusmečiui vaitas dar kartą iškėlė austerijos statybų klausimą ir aiškino, kad ji būtina ne tik miesto visuotinei gerovei kelti, bet ir miesto prestižui, nes iš keliautojų nuolatos sulaukiama skundų dėl Kaune kylančių nepatogumų. Šiuos vaito žodžius patvirtinus magistrato tarybos pareigūnams, nuspręsta įpareigoti burmistrą K. Hoškevičių jau žiemą rengtis austerijos statybai ir duoti nurodymą, kad iš girių į miestą būtų pradėta vežti mediena⁵². Ieškant papildomų lėšų statybos darbams, netrukus nuspręsta miesto valdžioje esantiems valstiečiams pakelti mokesčius⁵³, nes tuo pačiu metu tęsėsi ir rotušės rekonstrukcijos darbai. Bet dėl austerijos statybos vietos dar nebuvo galutinai apsispręsta, todėl ankstyvą 1777 m. pavasarį į specialų susirinkimą burmistras sukvietė visą miesto bendruomenę⁵⁴. Miestiečiams susitarti nepavyko. Tik vidurvasarį galutinai apsispręsta statyti austerijos pastatą „toje pačioje vietoje [...],

48 1792 m. balandžio 28 d. Kauno policinio magistrato posėdžio protokolas, KAA, f. 1600, a. 1, b. 617, l. 7–7a.

49 Plg. 1794 m. balandžio 28 d. Kauno policinio magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 122.

50 Plg. 1783 m. Kauno burmistro išlaidų knyga, *Ibid.*, l. 99–99a, 101, 102a.

51 1776 m. balandžio 18 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. b. 19587, l. 405.

52 1776 m. lapkričio 16 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 427.

53 1777 m. vasario 18 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 431–431a.

54 1777 m. kovo 6 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 432.

kur suvežti rąstai, priešais pono Bartmano [namą]⁵⁵. Kitame šaltinyje medinės austerijos statybos vieta apibūdinama „pačiame mieste, kur susieina keliai“⁵⁶.

1777 m. vasarą burmistras jau buvo sudaręs sutartis su dailidėmis dėl atlyginimo už jų darbą, be to, įsipareigojo kiekvienam meistrui į pagalbą paskirti po vieną valstietį⁵⁷. Miestiečiai tikėjosi, kad tais pačiais metais austerija bus baigta, o vėliau tereikės lėšų vidaus įrengimo darbams⁵⁸, bet statybos užsitęsė. Žiemą buvo nuspręsta statyboms suvežtą medieną apsaugoti nuo šalčių⁵⁹, o 1778 m. darbus pristabdė lėšų stygius⁶⁰. Bet kuriuo atveju 1779 m. medinės austerijos pastatas buvo baigtas, tačiau vidaus įrengimo darbus nutraukė žinios iš Varšuvos. Tų pačių metų vasarą kauniečiai sužinojo apie Vilniaus miestui adresuotą Nuolatinės tarybos universalą, kuriame dėl gaisro pavojaus buvo griežtai uždrausta mieste statyti medinius pastatus. Miestiečiai susirūpino, ką jiems daryti su jau užbaigta statyti medine austerija. Kilo klausimas, ar nereikia nugriauti medinio ir jo vietoje statyti mūrinio pastato⁶¹. Reaguodami į centrinės valdžios potvarkius, netrukus dėl medinės austerijos savo susirūpinimą miestiečiams išreiškė ir Kauno bajorai⁶². Todėl galiausiai miestiečiai nusprendė atsiklausti Nuolatinės tarybos nuomonės. Jos rašte kauniečiams buvo atsakyta, kad medinį pastatą jie turi parduoti ir taupyti lėšas tokiam mūriniam pastatui, kuris „papuostų miestą“⁶³.

Realiai mūrinės austerijos statybos darbai prasidėjo po dvejų metų. 1781 m. buvo sudėti austerijos su klojimu pamatai bei išmūryta dalis sienų⁶⁴. Intensyviausi mūrijimo darbai vyko 1782 m., kai austerijos statyboms magistratas išskyrė net 118 100 plytų. Tais metais darbai prasidėjo vėlyvą pavasarį ir truko iki spalio vidurio. Lygiagrečiai su mūrijimo darbais buvo gamintos ir pirktos sijos, gegnės, pjautos lentos⁶⁵. 1783 m. vasaros pabaigoje pradėta galvoti apie mūrinės austerijos stogą. Matyt, siekdamas, kad pastatas išsiskirtų puošnumu, magistratas įpareigojo burmistrą medžiagas stogui nupirkti „iš užsienio“⁶⁶ (nors dar 1782 m. Kauno plytinėse austerijos stogui buvo pagaminta 10 000 čerpių, dar kartą austerijai gamintos čerpės 1786 m.⁶⁷). Vykdydamas magistrato valią jau tų pačių metų lapkritį burmistras Tomas Reisas (*Tomasz Rejs*) austerijos stogui pirkto 8590 „olandišku“

55 1777 m. liepos 10 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 439a.

56 1777 m. Kauno miestiečių memorialas Nuolatinėi tarybai ir Policijos departamentui, *Ibid.*, l. 452.

57 1777 m. liepos 10 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 439a.

58 1777 m. Kauno miestiečių raštas Nuolatinėi tarybai ir Policijos departamentui, *Ibid.*, l. 452.

59 1777 m. gruodžio 18 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 460a.

60 1778 m. birželio 2 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 482a.

61 1779 m. liepos 3 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 515–515a.

62 1778 m. liepos 9 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 487.

63 1779 m. rugsėjo 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 520a.

64 1781 m. burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534, l. 155.

65 1782 m. burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, l. 166–166a, 181a.

66 1783 m. rugpjūčio 26 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 635a.

67 Žr. 1782 m. ir 1786 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knygas, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534, l. 38a, 45, 162a, 166a.

2. Kauno austerijos pastatas, perstatytas 1881 m. – pastatytas trečiasis aukštas. Vaido Petrulio nuotrauka. Kauno technologijų universiteto Architektūros ir statybos instituto archyvas.

čerpių⁶⁸. 1784 m. darbai vyko nuo pat kovo pradžios iki rugsėjo. Per tą laiką buvo dedamos sijos, įrengtos trys krosnys, o pastatas nudažytas⁶⁹, tačiau magistratas nusprendė, kad statybų prižiūrėtojas miestui jau nebereikalingas, todėl šias pareigas panaikino⁷⁰. 1785 m. tinkuotos austerijos pastato vidinės sienos, sudėtos ąžuolinės grindys, statytos naujos krosnys⁷¹. 1786 m. tęsėsi nedideli vidaus įrengimo ir remonto darbai, taip pat pastatyti austerijos vartai ir per 7 dienas čerpėmis uždengtas jos stogas⁷². Pasibaigus statyboms, austerija buvo atverta miesto svečiams. Siekiant užtikrinti tvarką, joje buvo paskirtas budėti vienas Kauno įgulos kareivis⁷³. Tačiau miestiečių viltims išsipildyti nepavyko, labai greitai pastatas buvo apleistas.

Dar 1782 m. austerijos statybas pradėjęs tuometinis burmistras Juozapas Chrapickis (*Jozef Chrapicki*) išsinuomojo austeriją dešimčiai metų⁷⁴. Pasibaigus jo nuomos terminui, pagal naują susitarimą austerija perėjo buvusio burmistro Jono Kšižanovskio (*Jan Krzyżanowski*) žinion. Jau 1792 m. balandį pasipylė skundai, kad J. Chrapickis nesirūpino miesto lėšomis pastatyti pastatu, todėl jam būtinas

68 1783 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, b. 534a, l. 101a.

69 1784 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, b. 534, l. 193a, 196, 198.

70 1784 m. gegužės 4 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 650.

71 1785 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, l. 238, 241.

72 1786 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534a, l. 43a.

73 1791–1792 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, l. 67.

74 1782 m. vasario 5 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 590.

remontas. Magistratas reikalavo, kad visus remonto darbus atliktų pats ilgametis nuomininkas J. Chrapickis: sutaisyty stogą, langus, krosnis, grindis, duris, spynas, arklides⁷⁵. Kaltinimai J. Chrapickiui galėję būti sutirštinti, nes, būdamas burmistru, o nuo 1787 iki 1792 m. balandžio ejęs ir vaito pareigas, jis užsitraukė dalies miestiečių priešišlumą. 1792 m. birželį į Kauną įžengė Rusijos imperijos kariuomenė, kuri bent jau pirmosiomis dienomis su Kauno gyventojais elgėsi brutaliai. Rusijos kariai įsikūrė austerijos pastate ir ją nusiaubė taip, kad po pusmečio Lietuvos kariuomenės kapitonas Juozapas Fogleris (*Jozef Fogler*) atsisakė šiose patalpose laikyti savo karius ir apkaltino J. Kšižanovskį, kad šis nepaiso susitarimų ir pats nesirūpina nei pastato priežiūra, nei jo remontu⁷⁶. Ginčai dėl austerijos remonto užsitęsė. 1795 m. ji buvo išnuomota Juozapui Karpinskiui (*Jozef Karpiński*)⁷⁷, o 1796 m. – bajorui Ignui Jelcui (*Ignacy Jelc*). Sutartyje buvo pabrėžti nuomininko įsipareigojimai pastatą suremontuoti⁷⁸. Dėl apverktinos austerijos būklės buvo sumažintas ir jos nuomos metinis mokestis (nuo 1500 auksinų iki 1000 auksinų).

Kauno miesto plytinės

Statybų darbai mieste buvo susiję su plytų gamyba. Dar XVI a. viduryje Kaune prasidėjo mūrijimo darbų bumas, kuris tęsėsi iki amžiaus pabaigos, o XVII a. pradžioje Aleksandras Gvagninis Kauną pavadino „mūriniu miestu“. Pagrindus šioms pokyčiams Kaune suteikė 1540 m. Žygimanto Senojo privilegija, kurioje buvo nurodyta užstatyti tuščius sklypus ir bendruomenės reikmėms išlaikyti Kauno plytinę, kuri tuo metu buvo apleista ir neprižiūrima. Miesto plytinė pirmiausia buvo reikalinga miesto bendruomeninių pastatų statyboms, tačiau atlikusios plytos taip pat pardavinėtos miestiečiams jų privačių namų statyboms. Šalia plytų buvo gaminamos ir čerpės. Ilgainiui šalia miesto plytinės veikė privačios bei vienuolynų ir parapiinės bažnyčios plytinės. Plytinės statytos toje vietoje, kurioje buvo galima išgauti pagrindinę žaliavą – molį, o tada toje pačioje vietoje suformuoti, išdžiovinti ir išdegti plytas. Plytinės veikė tol, kol pasibaigdavo čia pat esanti žaliava. Tik tuomet jos buvo perkeliamos į kitą vietą. Kurioje vietoje buvo įrengtos pirmosios miestui priklausiusios plytinės – neaišku, tačiau nuo XVII a. jos buvo statomos už Nemuno⁷⁹. Greičiausiai magistratas rinkdavosi plytinėms vietą atsižvelgdamas į žaliavų telkinius ir paisydamas bendrosios miesto tvarkos, tačiau šiais kriterijais nebūtinai vadovavosi dvasininkai

75 1792 m. balandžio 18 d., 1792 m. gegužės 16 d. Kauno policinio magistrato posėdžių protokolai, KAA, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 2, 12a.

76 1792 m. lapkričio 5 d. J. Foglerio memorialas burmistro teisme, *Ibid.*, l. 80–80a.

77 1795 m. balandžio 21 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19560, l. 151.

78 1796 m. balandžio 14 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 181a.

79 Plačiau žr.: Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1, Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 361–366; Vytautas Levandauskas, *Lietuvos mūro istorija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2012, p. 103–146.

ir privatūs asmenys. Ilgainiui miesto teritorijoje statyti plytinės buvo uždrausta dėl gaisro pavojaus ir molio kasybos darbų, kurie ardė upių šlaitus⁸⁰.

XVIII a. istoriniai šaltiniai smarkiai papildo informaciją apie miesto plytinės veiklą. Kaip XVI a., taip ir XVIII a. magistrato išskirtinis dėmesys plytinės remontui ir naujosios steigimui susijęs su miesto rotušės statybomis ar perstatymais. Praėjus dviem metams po Žygimanto Senojo privilegijos prasadėjo Kauno rotušės statybos, o XVIII a. antroje pusėje iš naujo susirūpinta plytinės reikalais dėl apverktinos rotušės būklės. Tikėtina, kad XVII a. antroje pusėje miesto plytinės veikla turėjo suaktyvėti dėl miesto gynybinės sienos statybų. Manytina, kad miesto plytinė veikė visą laiką, tačiau magistrato dėmesys jai tiesiogiai priklausė nuo miesto poreikių. Sumažėjus statyboms, miesto plytinė tikriausiai likdavo apleista.

1763 m. pradėjus kelti rotušės remonto klausimą, netrukus magistratas susirūpino ir plytinės būkle, todėl kitų metų pradžioje nurodė gabenti statybines medžiagas (šiaudus, skiedras, stulpus, gegnes, sijas ir kt.) ir pradėti plytinės perstatymą, pradedant nuo stoginės, kurioje džiovintos plytos, statybų⁸¹. Stoginės statybos rodytų, kad tiek plytų, kiek buvo gaminama anksčiau, jau buvo per mažai. Įsibėgėjus rotušės remonto darbams, tapo aišku, kad tokios plytinės pajėgumų nebeužteks, todėl 1764 m. lapkričio mėn. magistratas vienbalsiai nusprendė atvykusiems plytininkams meistrams Mikalojui Zaniewskui (*Mikolaj Zaniewski*) ir Mykolui Barkovskui (*Michał Barkowski*) leisti pastatyti naują miesto plytinę ir jiems suteikti teisę miesto reikmėms gaminti plytas ir čerpes⁸². 1765 m. pradžioje magistratas plytininkams davė pinigų plytinės statyboms⁸³, o netrukus pasirūpino ir mediena bei gegnėmis⁸⁴. Magistratas delegavo savo atstovus apžiūrėti meistrų parinktos vietos⁸⁵, o po mėnesio burmistras paragino jau užbaigti plytinės statybas. Kad darbas vyktų našiau meistrams jis nurodė padėti miestui priklausantiems valstiečiams, prižiūrėti miesto girininko⁸⁶. Kokiomis sąlygomis dirbo plytininkai, nežinoma. Vykstant plytinės statyboms, meistrui nustatyta 2 auksinų alga už dienos darbą. Jau rotušės rekonstrukcijos darbams einant į pabaigą, magistratas aiškino, kad plytininko išlaikymas iš miesto kasmet reikalauja papildomų išlaidų⁸⁷, bet vėliau plytininkų darbas miestui nešė pelną.

1778 m. po visų miesto piliečių susirinkimo, remiantis Žygimanto Senojo 1540 m. privilegija, nuspręsta arčiau miesto pastatyti antrąją miesto plytinę, kadangi statybinių medžiagų nebeužteko miesto gyventojų privačioms statyboms⁸⁸.

80 1791 m. kovo 31 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19560, l. 99a.

81 1764 m. sausio 14 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, b. 19587, l. 197a.

82 1764 m. lapkričio 10 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 207a.

83 1765 m. sausio 28 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 209a.

84 1765 m. vasario 25 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 211a.

85 1765 m. kovo 11 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 212.

86 1765 m. balandžio 15 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 213a.

87 1777 m. Kauno magistrato kreipimasis į Nuolatinę tarybą ir Policijos departamentą, *Ibid.*, l. 451.

88 1778 m. birželio 9 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 486a–487.

Plytų ir čerpių poreikis tarp miestiečių augo ne tik dėl statybų, bet ir griežtėjant priešgaisriniam reikalavimams (stogų danga ir kaminai). Naujosios plytinės statinys „ant kalno priešais miestą“ (prie Eigulių) buvo pastatytas 1779 m. – per 46 dienas. Medinį plytinės statinį, kurį sudarė dvi patalpos ir kamara, pastatė dailidė Stanislovas Roslavovičius (*Stanisław Roslawowicz*). Plytinės pastato statybos miestui tekainavo apie 255 auksinus. Darbams vadovavo plytininkų meistras M. Barkovskis, kuris kartu su kolega vadovavo ir jau minėtoms 1765 m. plytinės už Nemuno statyboms. Kaip ir 1765 m. statybų metu, už kiekvienos dienos darbą meistras gaudavo po 2 auksinus algos, be to, miesto sąskaita dar buvo vaišinamas alumi, degtine ir midumi. Meistras M. Barkovskis jau 1779 m. pagamino 23 000⁸⁹, 1780 m. – 115 500⁹⁰, o 1781 m. – net 130 000 plytų⁹¹. Toks staigus pagamintų plytų skaičiaus šuolis galėtų būti aiškinamas ypač didelės krosnies, skirtos plytoms deginti, 1780 m. statybomis, kurioms veikiausiai užsitęsus, iki metų pabaigos liko neišdegta net 140 500 plytų ruošinių. Didžiosios 1780 m. krosnies statyboms buvo sunaudota net 25 000 plytų, o 1778 m. statant naują krosnį už Nemuno esančioje plytinėje tebuvo sumūryta 2800 plytų⁹². Eigulių plytinės krosnies dydį patvirtina ir 1791 m. magistrato atlikta revizija, pagal kurią meistras M. Barkovskis vienoje iš trijų krosnių išdegdavęs iki 34 600 plytų⁹³. Palyginti su kitų to meto žinomų Lietuvos plytinių pajėgumais, tai buvo itin dideli kiekiai⁹⁴.

Pagal miesto su meistru M. Barkovskiu sudarytą kontraktą buvo susitarta dėl atlygio už jo darbą: už 1000 pagamintų plytų mokėti 14 auksinų, o vėliau nustatytas ir atlyginimas už 1000 čerpių – jis siekė 32 auksinus. Vėliau kartu su M. Barkovskiu dirbo ir kiti plytininkai: 1782 m. – Jokūbas Vaičekovičius (*Jakub Woiciechowicz*), Niebrydovskis (*Niebrydowski*) ir Jankovskis (*Jankowski*)⁹⁵, 1783–1784 m. – Vasilis Dobročynskis (*Wasil Dobroczyński*)⁹⁶, 1785 m. – J. Vaičekovičius⁹⁷, 1791 m. – V. Dobročinskis⁹⁸. Už jų darbą magistratas atsiskaitydavo tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir su meistru M. Barkovskiu. 1782–1786 m. plytininkai išdegdavo nuo 140 000 iki 148 000 plytų, o 1791 m. išdegė 151 000 plytų. Čerpės miesto plytinėje buvo gaminamos tik iškilus poreikiui (1782, 1786 ir 1791 m.) ir tik mažesnioji jų dalis buvo parduodama.

89 1779 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534a, l. 86a.

90 1780 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, b. 534, l. 146a.

91 1781 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, l. 157.

92 1778 m. gegužės 19 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 480.

93 1791 m. Kauno miesto plytinės revizijos kvitas, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534a, l. 333. Plytos veikiausiai degintos toje pačioje krosnyje 3 kartus per metus.

94 Plg. Vytautas Levandauskas, *op. cit.*, p. 133.

95 1782 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534, l. 162a, 166a.

96 1783 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, b. 534a, l. 103, 107a.

97 1785 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, b. 534, l. 238.

98 1791 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, *Ibid.*, b. 534a, l. 66a.

Dar 1778 m. magistratas nutarė, kad likusi nuo viešųjų pastatų statybos plytinės produkcija bus pardavinėjama tik miesto piliečiams, ir nustatė jos kainas: už 1000 plytų – 20, o už 1000 čerpių – 32 auksinus. Plytas iš plytinės miestiečiai turėjo atsivežti patys⁹⁹. Tačiau šių nuostatų griežtai nesilaikyta. 1779 m. 1000 plytų parduota vidutiniškai už 28 auksinus, o 1780 m. jos pardavinėtos už 30 auksinų be pristatymo ir už 32 auksinus su pristatymu į vietą. 1786 m. už 1000 čerpių miestas gaudavo 60 auksinų pelno¹⁰⁰. Plytos pardavinėtos ne tik miestiečiams, bet už šiek tiek didesnę kainą ir vienuolynams bei kaimyninės Vilijampolės gyventojams (40 auksinų). Tai reiškė, kad plytinė miestui pradėjo nešti pelną. Tačiau, pasibaigus viešųjų pastatų – rotušės ir austerijos – statyboms, neišparduotų plytų likdavo vis daugiau. Todėl mieto kasoje stingant lėšų nuo 1784 m. formavosi tradicija už papildomus darbus magistrato pareigūnams išmokėti atlyginimus plytomis. Šią naują įvedė burmistras J. Chrapickis, kuris sudarė komisiją burmistrių sąskaitų knygoms perskaičiuoti (1770–1780) ir nustatė už šį darbą atlygį. Komisijos narys tarėjas už darbą komisijoje turėjo gauti 10 000, o miesto bendruomenės narys – 5000 plytų¹⁰¹. Vėliau plytomis buvo atsiskaitoma už darbą miesto delegatams, vykstantiems miesto reikalais į Gardiną ir Varšuvą. Ši tradicija tęsėsi iki 1789 m. Jos pabaiga galbūt reiškė, kad vėl bent trumpam atgijo miesto statybos, tačiau jos neprilygo XVI a. antrosios pusės statybų nei mastams, nei rezultatams. Kreipdamiesi į centrinę valdžią kauniečiai gana dažnai pasakodavo apie mieste riogsančius senųjų pastatų griuvėsius, dominuojančius miesto panoramoje, ir jiems primenančius apie kadaise šlovingą Kauno praeitį. Neatsižvelgiant į tai, XVIII a. pabaigoje visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje mūrinių pastatų skaičiumi Kaunas nusileido tik Vilniui ir Gardinui¹⁰².

Tiltų per Nemuną ir Nerį statybos 1794 m.

1784 m. Kauno miestiečiai pirmą kartą kreipėsi į Seimą ir valdovą prašydami leidimo pasistatyti tiltus per Nemuną ir Nerį bei teisės į miesto kasą rinkti mokesčius už naudojimąsi jais¹⁰³. Dar kartą pageidavimą kauniečiai raštiškai išreiškė 1791 m. gegužės 28 d. instrukcijoje savo delegatams į Varšuvos seimą. Kauniečiai pageidavo, kad per tiltus besikeliantiems asmenims būtų nustatyta pusė mokesčio sumos, kokia taikyta už perkėlų tiltu ant Vyslos prie Varšuvos¹⁰⁴.

99 1778 m. birželio 9 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 486a–487.
100 1786 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534a, l. 38a, 45.

101 1784 m. kovo 13 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 646a–647a.

102 Liudas Glemža, Kaunas miestiečių sąjūdyje 1789–1791 m., in: *Kauno istorijos metraštinis*, 1997, t. 1, p. 56.

103 1784 m. spalio 14 d. ir 1784 m. lapkričio 18 d. Kauno magistrato posėdžių protokolai, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 655a, 656.

104 1791 m. gegužės 28 d. Kauno miesto punktai delegatams į Varšuvą, *Ibid.*, b. 19560, l. 107.

Tiltų statybų sumanymas buvo susijęs su reformomis, kuriomis siekta racionalizuoti valstybės valdymą ir ūkį. Reformoms pritarė kauniečiai, kurie ėmė derinti miesto poreikius su valstybės nauda, taip tikėdamiesi ir valstybės investicijų, ir miesto pakilimo. Tačiau pradiniam etape reformų iniciatoriai vengė neapgalvotų skubių statybų, stengėsi apsaugoti miestų bendruomenes, kad jos neužsitrauktų nepamatuotų skolų, ir nutarė keisti įstatyminę bazę bei kaupti statistinę informaciją, todėl tilto statybos reikalai nusikėlė į ateitį. Po Rusijos kariuomenės, ginklu parėmusios reformų priešininkus, intervencijos (1792 m. gegužę) reformos nutrūko.

Dėl Neris tilto statybos kauniečių prašymai taip pat buvo susiję ir su ketinimais išplėsti miesto teritoriją. Miestų įstatyme buvo nurodyta, jog siekiant išvengti bereikalingos konkurencijos (miestiečių luomo viduje) greta didžiųjų miestų esantys mažieji miestai turi būti prijungti prie didesnių. Kaimyninio Radvilų Vilijampolės miestelio gyventojų absoliučią daugumą sudarė žydų tautybės asmenys, kurių neišskyrimas Miestų įstatyme davė pagrindą miestiečių viltims, kad iki šiol turėjusių išskirtinį statusą valstybėje žydų socialinis-luominis statusas bus apibrėžtas pagal jų gyvenamąją vietą ir pragyvenimo šaltinį. Kitaip tariant, kauniečiai, kaip ir kiti miestiečiai, tikėjosi, jog žydų tautybės asmenys, priėmus Miestų įstatymą, taps miestų bendruomenės nariais. Remdamiesi šiomis įstatymo naujovėmis, kauniečiai toje pačioje instrukcijoje delegatams į Varšuvą nurodė prašyti Seimą, kad Radvilų privatus miestelis Vilijampolė virstų Kauno priemiesčiu ir būtų pavaldus Kauno magistrato jurisdikcijai¹⁰⁵. Palanki aplinkybė tokiam kauniečių sumanymui buvo ir Vilijampolės savininko, Vilniaus vaivados Karolio Stanislovo Radvilos, mirtis (1790 m.) bei jo valdų perėjimas nepilnamečio sūnėno Dominiko Radvilos nuosavybėn. Iki Miestų įstatymo kauniečiai į Vilijampolės gyventojus žiūrėjo kaip į konkurentus prekyboje, todėl fiziškai miestą nuo miestelio skyrusi Neris, matyt, nelaikyta rimta kliūtimi miesto raidai. Prašymuose centrinės valdžios institucijoms ir Seimui iki tol akcentuoti siekiai neįsileisti Vilijampolės prekeivių į Kauną, neleisti švartuotis upeiviams Vilijampolės uoste ir, remiantis senosiomis privilegijomis, drausti žydams Kaune įsigyti nekilnojamąjį turtą¹⁰⁶. Vis dėlto miestiečiams įgyvendinti sumanymo ir pastatyti tilto taip ir nepavyko.

Netrukus iniciatyvą statyti tiltą per Nerį iš miestiečių perėmė Vilijampolės administratoriai. 1793 m. Vilijampolės inventoriuje tvirtinta, kad abu Neris krantai priklauso savininkui Domininkui Radvilai, o tai leidžia kelto vietoje pastatyti „plaukiojantį tiltą“ (t. y. pontoninį tiltą). Tiltu svarba sieta su Vilijampolės pajamų pagausėjimu, nes viltasi, jog pastačius tiltą per Nerį vykstantieji iš Peterburgo, Prū-

105 Liudas Glemža, *Kaunas miestiečių sąjūdyje*, p. 65.

106 Plačiau žr. Rita Urbaitytė, *Kauno miesto santykiai su žydais XVIII amžiuje*, in: *Kauno istorijos metraštis*, 2004, t. 5, p. 83–148.

3. Kauno plano fragmentas su Vilijampolės tiltu per Nerį XVIII–XIX a. sandūroje. 1800 m. Plan von der Stadt Kowno [Kaunas] in Litthauen, [1:7000] – o. O. [um. 1800], 50,6 × 39,2 cm. [Kol. Handzeichn], Staatsbibliothek zu Berlin. Preußischer Kulturbesitz, Kartenabteilung, Sygn. SBB IIIC Kart X 48856/18.

sijos ir Žemaitijos neaplenks ne tik Vilijampolės, bet ir Kauno. Manyta, kad tiltas turėtų suintensyvinti Vilijampolės prekybą, nes nuogaštauta, jog būtent dėl šios priežasties niekas iš Kauno nevyksta į miestelio turgus. Planuota, kad nepakitus mokesčiams, kurie buvo mokami už perkėlą keltu, bus galima tiltą išnuomoti už 9 000 auksinų. Apskaičiuota, kad tilto statyba kainuos 13 300 auksinų, iš kurių net 3000 auksinų numatyti už meistro ir amatininkų darbą¹⁰⁷.

Tačiau galiausiai tiltui pastatyti išrinkus vietą, paaiškėjo, kad kranto iš Kauno pusės sklypas priklauso Kauno benediktinėms. Todėl 1794 m. kovo 20 d. D. Radvilos įgaliotiniai dėl tilto statybos susitarė su benediktinėmis, kurių valdose buvo Neries pakrantė iš Kauno pusės (vadinama *Regina* arba *Ragine*)¹⁰⁸. Už leidimą

107 1793 m. Vilijampolės inventorių, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas, toliau – НГАБ), f. 694, a. 2, b. 1190, l. 9–9a. Už galimybę pasinaudoti Vilijampolės inventorių kopijomis iš Baltarusijos nacionalinio istorijos archyvo dėkoju Kauno apskrities archyvo direktoriui Gintarui Dručui.

108 1833 m. vasario 6 d. Kauno benediktinių raštas Radvilų prokuratorijai, LMAVB, f. 38–63, l. 50a–52a. Už nuorodą dėkoju Vaidai Kamuntavičienei.

benediktinių sklype statyti tiltą D. Radvilos globėjai sutiko leisti benediktinėms ir jų tarnams nemokamai keltis per upę tiltu. Šis susitarimas buvo įgyvendintas iki 1794 m. liepos antros pusės¹⁰⁹. Tik 1795 m. pradžioje, kai carinei administracijai reikėjo pristatyti miesto pajamų šaltinius, sujudo Kauno magistratas ir pradėjo įrodinėti teisę pusę Neries tilto mokesčių rinkti į miesto kasą¹¹⁰. Taip dar kartą atsinaujino kivrčai tarp miesto ir benediktinių dėl „Raginės“ priklausomybės. Nors magistratas puolė rinkti miesto teises į Neries pakrantę Kauno pusėje pavirtinančius dokumentus¹¹¹, juos atidavė saugoti į archyvą¹¹² ir rengėsi bylinėtis, miestiečių pastangos įrodyti „Raginės“ priklausomybę miestui nebuvo sėkmingos ir tiltas liko Vilijampolės savininkų rankose.

Nemuno tilto statybos idėja buvo prisiminta jau 1794 m. sukilimo laikotarpiu, kai jų svarba išaugo dėl karinių poreikių. Iniciatyvos dėl Nemuno tilto statybos ėmėsi Kauno bajorai ir miestiečiai, dirbę bendroje pagal Ketverių metų seimo reformų įstatymus atgaivintoje Civilinėje karinėje komisijoje, kuri karo sąlygomis sprendė svarbiausius ir miesto, ir apskrities reikalus. Nemuno tilto statybos darbams prižiūrėti buvo sudaryta speciali komisija, į kurios sudėtį įėjo ir Kauno magistrato pareigūnai. Skubant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą, bet stingant lėšų, magistratas nusprendė iš žydų pirklių pasiskolinti medieną tilto statybai, o pinigus už juos grąžinti pasižadėjo iki kitų metų balandžio pabaigos. Tiltu statybos darbai vyko birželio–liepos mėnesiais. Pirmasis Nemuno tiltas buvo pastatytas iš pušies¹¹³, galėjo būti surenkamas laivams upe praplaukti ar iškilus pavojui¹¹⁴. Liepos 20 d. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės generolas Vavžeckis pranešė iš Kauno, kad atvykęs su savo kariniu daliniu džiaugsmingai nustebino pamatęs „per Nemuną ir Nerį [pastatytus] saugius ir nebrangius tiltus, per amžius neregėtus šiose vietose“. Šalia tiltų statybos paminėjęs ir kitus kauniečių nuopelnus, Vavžeckis akcentavo Kauno civilinės karinės komisijos indėlį ir „nefeodalinę dvasią“¹¹⁵. Viena vertus, žodžiai „nefeodalinė dvasia“ reiškia sėkmingą bajorų ir miestiečių bendradarbiavimą, bet, matyt, taip pat ir opiausius trukdžius, kuriuos jiems kartu pavyko įveikti pavojaus akivaizdoje – privilegijų, mokesčių ir nuosavybės klausimus. Šie

109 Wawrzecki, List do redaktora z obozu pod Kownem dnia 20 lipca, *Dodatek do Gazety wolnej Warszawskiej*, 1794 08 02, Nr. 29, p. 392; 1794 m. liepos 21 d. D. Radvilos sutartis su Kauno benediktinėmis, LVIA, f. SA, b. 13808, l. 1291–1292a.

110 1795 m. vasario 13 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, KAA, f. 1600, a. 1, b. 617, l. 140.

111 1795 m. vasario 16 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 141.

112 1795 m. kovo 23 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 149a.

113 Apie dalį Nemuno tilto statybos darbų informuoja vėlyvesnis magistrato posėdžio protokolas, kuriame sprendžiami miesto skolų pirkliais klausimai: 1794 m. gruodžio 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, KAA, f. 1600, a. 1, b. 617, l. 130.

114 Plg. *Powstanie kościuszkowskie 1794: dzieje militarne*, t. 2, red. Tadeusz Rawski, Warszawa: Egros, Wojskowy Instytut Historyczny, 1996, p. 224. Už konsultacijas dėkoju Eduardui Brusokui.

115 Wawrzecki, List do redaktora z obozu pod Kownem dnia 20 lipca, *Dodatek do Gazety wolnej Warszawskiej*, 1794 08 02, Nr. 29, p. 392.

klausimai, be abejo, iškilis vėliau. Vavžeckio užuomina taip pat iš dalies paaiškina kodėl Kaune taip vėlai kilo ir buvo įgyvendinta tiltų statybos idėja.

Pralaimėjus sukilimą, pirmasis Nemuno tiltas perėjo miesto žinion, bet atlaikė tik iki pirmosios žiemos (1794 m. gruodžio 14 d.). Baimindamasis, kad nebūtų apkaltintas dėl bendrai su bajorais pastatyto tilto dalių išgrobstymo, Kauno magistratas įpareigojo jam pavaldžius miesto pareigūnus organizuoti tilto geležinių detalių ir medinių nuolaužų paieškas bei nurodė jas saugiai sudėti¹¹⁶. Pasiekus žiniai apie tilto griūtį, tuoj pat sukruto tilto statybų kreditoriai, kurie siekė bajorų tarpininkavimo¹¹⁷. Tik kitų metų pradžioje buvo nuspręsta rengtis atstatyti tiltą¹¹⁸, nes jo statybas, grasindama griežtomis bausmėmis, skatino (ir veikiausiai inicijavo) į miestą atsikėlusi carinė administracija¹¹⁹. Kadangi Rusijos generolų grasinimai magistratui liovėsi, reikėtų manyti, kad tiltas 1795 m. pavasarį galėjo būti atstatytas.

XVIII–XIX a. sandūroje Kauno tiltas per Nemuną yra fiksuotas dalyje miesto kartografinių šaltinių (pvz., 1798 m. A. Chomentovskio Kauno plane pavaizduotas keltas¹²⁰, o vadinamajame vokiškame, datuojamame XVIII–XIX a. sandūra, Kauno plane kelto vietoje – tiltas¹²¹). Neries ir Nemuno tiltai buvo sezoniniai, statomi pavasarį ir surenkami rudenį, pažeidžiami potvynių ir beveik kasmet reikalaujantys remonto.

Pertvarkymų Kauno mieste pradžia

Iki permainų kauniečių dėmesys miesto priešgaisrinei apsaugai buvo nepakankamas, tačiau tai Kauno neišskyrė iš kitų Lietuvos miestų. Magistrato susirūpinimą liudija kas kelerius metus pasikartojantys tradiciniai reikalavimai namų šeiminkams išsivalyti kaminus ir prie namo laikyti paruoštus kubilus su vandeniu. Pastebėtina, kad reikalavimai buvo sezoniniai ir įvedami gegužę, artėjant vasarai, t. y. dėl oro sąlygų padidėjus gaisro pavojui. Nuo 1773 m. magistrato susirūpinimas priešgaisrine apsauga akivaizdžiai sustiprėjo. 1774 m. sugriežtinti reikalavimai kaminams: pastatyti iš lentų arba supinti iš krūmokšnių ir aplipdyti moliu, kaip keliantys miestui grėsmę dėl gaisro, turėjo būti nugriauti. Magistratas sudarė specialią komisiją, kuri turėjo apžiūrėti visus miesto gyventojų kaminus ir suregistruoti

116 1794 m. gruodžio 15 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, KAA, f. 1600, a. 1, b. 617, l. 127.

117 1794 m. gruodžio 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 130.

118 1794 m. sausio 17 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 134.

119 1794 m. vasario 13 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 140.

120 Gintaras Dručkus, Kauno regiono istorinė ikonografija ir kartografija, saugoma Sankt Peterburgo saugyklose, *Kauno apskrities archyvo ataskaita*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2013 11 15, p. 15. Prieiga per internetą: <http://www.archyvai.lt/lt/projektai_1343/kauno-regiono-istorine-me3m/baigiamasis-straipsnis_1382.html> [žiūrėta 2014 07 02].

121 *Kauno architektūra*, sudarė Algė Jankevičienė, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 12.

tuos, kurie turėjo būti nugriauti ir išmūryti¹²². Ypač griežti reikalavimai buvo adresuoti kepėjams, kurie per pusę metų privalėjo pasistatyti kaminus, nes jiems buvo grasinama ypač didelėmis piniginėmis baudomis (300 auksinų)¹²³. Tačiau naujovių įvedimas užsitęsė. Nepaisant griežtos retorikos, dėl tuo metu vykusios rotušės rekonstrukcijos pritrūkus mūrininkų kaminų išsimūrijimo terminai gyventojams buvo nukelti į kitų metų vidurį¹²⁴. Dar ir po ketverių metų ne visi Kauno pastatai turėjo mūrinius kaminus, todėl buvo sudaryta dar viena kaminų patikrinimo komisija¹²⁵, o po metų – kita¹²⁶. Ir 1792 m. Kauno savivaldos pareigūnai ir vėl aiškino, kad mieste yra daug neišmūrytų kaminų. Magistratas nurodė namų šeimininkams kaminus išmūryti per pusės metų laikotarpį. Raštiškas skelbimas dėl priešgaisrinių reikalavimų tvarkos miesto gyventojams buvo iškabintas visose miesto gatvėse¹²⁷. 1792 m. sugriežtėjo reikalavimai privačių pastatų statyboms¹²⁸.

1790 m. vasarą Kaune buvo pirmą kartą sunumeruoti pastatai. Tačiau tuomet buvo numeruojama dar nesilaikant gatvių principo, o kiekvienas namas ir netgi tuščias sklypas turėjo savo numerį. Pastatų ir sklypų numeracija buvo susijusi su valstybiniais pertvarkymais miestuose. Liepos 22 d. kauniečiai gavo nurodymą pradėti numeraciją¹²⁹, o rugpjūčio 5 d. magistratas jau turėjo paruošęs lenteles, kurias pagamino stalius ir dailininkas, ir magistrato paskirti miestiečiai tas lenteles pradėjo kabinti. Vis dėlto magistratas prašė Kauno pavieto civilinėje karinėje komisijoje dirbusių bajorų paaiškinti, pagal kokią tvarką atlikti užduotį (t. y. nuo kurios vietos reikia pradėti ir kurioje vietoje baigti), bei pageidavo, kad komisija įsakytų tuščių sklypų savininkams (greičiausiai, magistratui nepaklūstantiems bajorams) savo lėšomis įsigyti stulpus ir patiemis ant jų prisitvirtinti lenteles¹³⁰. Tokia namų ir tuščių sklypų numeracija išbuvo bent iki 1794 m. sukilimo ir buvo naudinga nustatant naują budėjimo naktinėje sargyboje tvarką¹³¹.

Naktį mieste buvo tamsu. Gyventojams tekdavo kelią pasišviesti balonomis ir nešiojamais žibintais¹³². Pirmiesiems nedideliems pokyčiams įtakos turėjo mieste dislokuoto Husarų brigados štabo reikalavimai apšviesti Rotušės aikštę, kurioje 1783 m. buvo įrengta sargybinė, bet tada miestas jau turėjo savo žibintą, kurį šiam

122 1774 m. birželio 27 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 370.

123 1774 m. kovo 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 365.

124 1774 m. lapkričio 10 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 374.

125 1778 m. gegužės 14 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 479a.

126 1779 m. rugsėjo 4 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 518a.

127 1792 m. balandžio 30 d. Kauno policinio magistrato protokolas, KAA, f. 1600, a. 1, b. 617, l. 8–8a.
128 *Ibid.*, l. 8, 9, 108, 115a–116.

129 1790 m. liepos 22 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19560, l. 85a.

130 1790 m. rugpjūčio 5 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, l. 86a.

131 1794 m. balandžio 28 d. Kauno policinio magistrato posėdžio protokolas, KAA, f. 1600, a. 1, b. 617, l. 121a–122.

132 Tai patvirtina magistrato draudimai dėl gaisro pavojaus balonomis pasišviečiant kelią vasarą vaikščioti po naktines gatves: 1764 m. liepos 10 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, LVIA, f. SA, b. 19587, l. 203a.

tikslui suremontavo¹³³. Vėliau miestiečiai gavo nurodymus tamsiu paros metu apšviesti Husarų brigados štabą ir lignoninę¹³⁴. Kadangi Rotušės aikštės apšvietimas buvo nepakakamas, 1790 m. magistratui buvo įsakyta pasirūpinti aliejumi rotušės lempai, kurią pavieto lėšomis miestui pažadėjo išduoti Civilinė karinė komisija. Miestiečiai šią žinią sutiko palankiai, nes manė, kad nakties metu deganti lempa papuoš jų rotušę¹³⁵. Nutrūkus reformoms po Rusijos imperijos karinės intervencijos, miesto gatvių apšvietimo klausimai palaiapsniui pradėti spręsti jau įsiviešpatavus carinei administracijai. 1808 m. Kauno miesto naktines gatves apšvietė 121 žibintas¹³⁶.

Apibendrinimas

1771–1794 m. Kauno miestiečiai perstatė rotušę, pastatė austeriją ir pontoninį tiltą per Nemuną, sugriežtino pastatams priešgaisrinės apsaugos taisykles, sunumeravo pastatus ir tuščius sklypus bei pradėjo spręsti naktinio apšvietimo problemas. Viešųjų pastatų statybų metais smarkiai išaugo plytų gamyba miesto plytinėse. Kauno rotušės statybas inspiravo pastato avarinė būklė ir miestiečių noras turėti išskirtinį pastatą. Kauno austerijos statybos yra susijusios su XVIII a. antrosios pusės Abiejų Tautų Respublikos valstybine miestų ūkinių reformų programa, kuria siekta sutvarkyti miestus atsižvelgiant į „visuotinės gerovės“ principus. Tiltu per Nemuną statybos buvo paspartintos ir įgyvendintos atsiradus kariniams poreikiams 1794 m. sukilimo metu, nors tiltų statybos klausimas keltas jau 1784 metais. Pirmas Nemuno tiltas buvo pastatytas bendradarbiaujant su Kauno civiline karine komisija.

„Geros tvarkos“ principus atspindėjo reikalavimai gyventojams susitvarkyti savo namus ir reikalavimai laikytis priešgaisrinių taisyklių. Pertvarkymai Kaune buvo valstybės politikos ir bendradarbiavimo su kitomis valstybinėmis institucijomis rezultatas. Tačiau tai tebuvo miesto pertvarkos, kuriai reikėjo daugiau laiko ir lėšų, pradžia. Reikėtų manyti, kad Kauno miestiečių bendradarbiavimas su kitomis valstybinėmis institucijomis, kurios pradžioje sustiprino magistrato finansinę kontrolę ir savo žinion perėmė dalį jo funkcijų¹³⁷, galėjo pristabdyti miesto statybas XVIII a. 9-ajame dešimtmetyje, bet tai buvo susiję su lėšų taupymu ir pasirengimu didesnėms reformoms.

133 1783 m. Kauno burmistro pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 443, a. 5, b. 534a, l. 102a.

134 1788 m. spalio 21 d. brigados generolo nurodymai Kauno magistratui, LVIA, f. SA, b. 13874, l. 811.

135 1790 m. rugsėjo 7 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Ibid.*, b. 19560, l. 89.

136 Kristina Statkutė, Policijos įkūrimas Kaune ir jos veikla XIX a. pirmajame ketvirtyje, in: *Kauno istorijos metraštis*, 2002, t. 3, p. 295.

137 Plačiau žr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Eduardas Brusokas, Liudas Glemža, Robertas Jurgaitis, Valdas Rakutis, *Modernios administracijos tapšmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, Vilnius: Petro ofsetas, 2014, p. 533–534.

Literatūra

- Butvilaitė Rasa, Miesto rotušė Apšvietos epochoje: architektūros aspektas, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 260–279.
- Dručkus Gintaras, Kauno regiono istorinė ikonografija ir kartografija, saugoma Sankt Peterburgo saugyklose, *Kauno apskrities archyvo ataskaita*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2013 11 15, p. 15, prieiga per internetą: <http://www.archyvai.lt/lt/projektai_1343/kauno-regio-no-istorine-mezm/baigiamasis-straipsnis_1382.html> [žiūrėta 2014 07 02].
- Glemža Liudas, Kaunas miestiečių sąjūdyje 1789–1791 m., in: *Kauno istorijos metraštis*, 1997, t. 1, p. 43–69.
- Glemža Liudas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010, p. 133.
- Gordziejew Jerzy, *Socjotopografia Grodna w XVIII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002.
- Kasperavičiūtė Vitalija, Jėzuitų ir Edukacinės komisijos mokyklų Kaune: sąveika ir perimamumas (XVIII a.), in: *Kauno istorijos metraštis*, 2002, t. 3, p. 49–66.
- Kasperavičiūtė Vitalija, Kauno mokykla Edukacinės komisijos generalinių inspektorių raportuose (1782–1794), in: *Kauno istorijos metraštis*, 1998, t. 1, p. 36–42.
- Kauno architektūra*, sudarė Algė Jankevičienė, Vilnius: Mokslas, 1991.
- Kiaupa Zigmantas, *Kauno istorija*, t. 1, Vilnius: Versus aureus, 2010.
- Korzon Tadeusz, *Wewnętrzne dzieje polski za Stanisława Augusta*, t. 2, Kraków: Akademia umiejętności w Krakowie, 1896.
- Kraštas ir žmonės*, parengė Juozas Jurginis ir Algirdas Šidlauskas, Vilnius: Mokslas, 1983.
- Levandauskas Vytautas, *Lietuvos mūro istorija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2012.
- Pilypaitis Antanas Simonas, *Kauno rotušė*, Vilnius: Mokslas, 1961.
- Powstanie kościuszkowskie 1794: dzieje militarne*, t. 2, red. Tadeusz Rawski, Warszawa: Egros, Wojskowy Instytut Historyczny, 1996.
- Rimša Edmundas, *Kauno miesto herbas XV–XX a.*, Vilnius: Diemedis, 1994.
- Statkutė Kristina, Policijos įkūrimas Kaune ir jos veikla XIX a. pirmajame ketvirtyje, *Kauno istorijos metraštis*, 2002, t. 3, p. 291–300.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, Brusokas Eduardas, Glemža Liudas, Jurgaitis Robertas, Rakutis Valdas, *Modernios administracijos tapsmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, Vilnius: Petro ofsetas, 2014.
- Urbaitytė Rita, Kauno miesto santykiai su žydais XVIII amžiuje, in: *Kauno istorijos metraštis*, 2004, t. 5, p. 83–148.

BUILDING AND RECONSTRUCTIONS IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY KAUNAS

LIUDAS GLEMŽA

In the eight and tenth decades of the 18th century Kaunas, just like in other cities of the Commonwealth of Both Nations, constructions and reconstructions had become commonplace. Reconstruction of the Town Hall was initiated by the citizens of Kaunas due to its derelict condition. Lacking resources the first attempt to restore the Town Hall without engaging in any significant building work in 1763–1768 was not successful. On 27 June 1771 representatives of the people of Kaunas gathered for a meeting in the magistrature and by the majority vote decided to start reconstruction of the Town Hall using cash from city owned timber sale in Prussia. In 1773 it was decided to completely rebuild the Town Hall. Rebuilding had to begin with the tower. Intensive reconstruction was directed by architect Jonas Matekeris and lasted until 1780. In the course of the reconstruction the magistrature decided to purchase a tower clock from abroad (most likely in Prussia) to be installed in the tower of the Town Hall, which was nearing the end of the rebuilding process. The clock was delivered along with the bells in 1775 and installed in the tower somewhere in 1776–1777.

Before inside works of the Town Hall were completed, after hearing repetitive complaints from travellers the magistrates of Kaunas decided to also build an inn for the town guests. The hope was to build the inn quickly and cheaply, using timber. However, the plans had to change with regard to the new policy by the central institutions of government stating that all buildings in towns had to be constructed from bricks. So, before the wooden inn was completed, the brick and mortar inn was started. The building and inside works lasted from 1781 to 1786. The building of the Kaunas Inn is linked with the state-wide programme of economic reforms in the Commonwealth of Both Nations in the second half of the 18th century, designed to transform towns in accordance with the principles of ‘general welfare’. Due to the increase in construction of public buildings the demand for bricks has also increased. The town built the second brick factory, thus increasing produce of bricks, so after completion of public building works the bricks would go for sale whereas employees of the magistrature were paid with bricks for any extra jobs.

It’s possible that cooperation between citizens of Kaunas and some governmental institutions, which in the beginning stepped up financial control of the magistrates and took over some of its functions, could have put breaks on further

development of the city in the ninth decade of the 18th century, however this was rather due to some financial saving measures and preparation for deeper reforms. In 1784 the townspeople of Kaunas addressed the Sejm for the first time asking for permission to build bridges across rivers Nemunas and Neris. A floating bridge across River Nemunas was built in the summer of 1794 and paid by the town. At the same time the bridge across River Neris was built by the administrators of former Vilijampolė possession of Dominykas Radvila. Later attempts by the town to take over administration of this bridge were not successful.

In the course of rise in constructions, demands for fire preventing measures were also increased. Under threat of fines all home owners were forced to erect brick chimneys. In 1790 houses and streets of Kaunas were numerated not in accordance with the street names but rather supplied individual numbers for every house or plot in the town. This type of numeration remained active up to 1794. In the ninth decade of the 18th century town authorities were ordered to illuminate the Town Hall and buildings used by the military. These changes were only rudimentary, any significant reforms required more time. All town reforms were cancelled after the collapse of the state.

Keywords: Kaunas, townspeople, magistrates, constructions, Town Hall, bridges.